

A kisvasút megszüntetése legérzékenyebben Túrkeve városát érintette. A település, mely a gazdasági vasút megépítése után közvetlen összeköttetést nyert Kisújszállás állomásával is (Mezőtúrral még a múlt század végén épült HÉV teremtett kapcsolatot), a közlekedéspolitikai elképzelés végrehajtása után vasút nélkül maradt. 1975-ben ugyanis a Mezőtúr–Túrkeve közti vasutat is megszüntették.

Igy történhetett meg, hogy az 1980-as évek végére Túrkeve volt az egyetlen magyar város, amely nem rendelkezett vasútvonallal.

Szikszai Mihály

Tavaszi egyházi ünnepek és népszokások a görög katolikus Viszlón

Az ország északkeleti részében, Borsod megye sarkában, a Bódva völgyében és Szaraz-völgyben a XVII. század utolsó és a XVIII. század első évtizedében telepített lakosság jelentős része ruszin származású és görög katolikus vallású volt. A még számottevő betelepült szlovák lakosság (a tótok) is görög katolikus. Fényes Elek, főként egyházi sematizmusokból összeállított, 1836–1840 között megjelent, Magyarországnak 's a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja... című műve szerint Szendrő járásban a vizsgált 12 településből 5 magyar–ukrán, 1 ukrán–magyar és 6 ukrán népeességű. Közülük a római katolikusok száma 1247, a görök katolikusoké 4919 és a reformátusoké 1067. A csereháti járás 6 településéből 2 magyar–ukrán, 1 ukrán–magyar és 3 ukrán összetételű. Közülük római katolikus 579, görög katolikus 1246 és református 67 lélek.

Ez időben a görög katolikus lakosság felett ezen a vidéken a munkácsi egyházmegye gyakorolta a fennhatóságot. I. Ferenc király előterjesztésére VII. Pius pápa, az 1818-ban kiadott, „Relata semper” kezdetű bullájával megalapította az eperjesi görög katolikus egyházmegyét. Az újonnan alapított püspökség azzal kezdte a tevékenységét, hogy a fennhatósága alá tartozó falvakban megindította a templomépítést. Így 1820-ban Gaganecz József újmisé, nőtlen papot küldte Viszló községbe azzal a megbízással, hogy építsen templomot. Addig a Pallavicini örgrólt magtárából, a falu alsó (déli) végében fekvő gazdasági épületből kialakított templom szolgált Isten házául. Mivel a falu is templomot akart, így az egyház és a nép akarata találkozott. Amikor Gaganecz megérkezett, a falu gazdái a távolabbi, Irota községben végzett egyévi aratási bérükről lemondtak, pontosabban felajánlották a templomépítés céljára. Tíz év múlva, 1830 tavaszán, a húsvét utáni 40. napon, Jézus mennybemenetele ünnepén szentelték fel a templomot. Ez lett a templom búcsúnapja. Ennek megfelelően a templom oltárképe is a mennybemenetelt ábrázolja. A püspökség a templomszentelés után röviddel elmozdította Viszlóról Gaganeczet. Nagy terveik voltak ezzel a jó képességű, tevékeny emberrel. Ő lett 1843-ban Eperjes második püspöke.

A trianoni békekötés után az elcsatolt eperjesi egyházmegyének mindössze 20 parókiája és számos filiája maradt hazánk területén, a munkácsi egyházmegyéből pedig csupán egy. Ennek szükségére hívta életre a Miskolci Apostoli Kormányzóságot. Így sajátos helyzet alakult ki.

A XX. század történelmi eseményei következtében a határt akár ide, akár oda tolták, a lakosság mindig az ország peremén érezte magát. A perifériális helyzetből fejlődött ki az a sajátos érzület, hogy a lakosság nem a változó állami, bizonytalan társadalmi szervezethez, hanem az állandóságot hordozó egyházhoz tartozónak érezte magát. Az ország- és közigazgatási határok mozgatása miatt a másodlagos hátrányokat nemcsak érezte, hanem szenvedte is a lakosság. Egyrészt, mind a mai napig nem építették ki, illetve elhanyagolták a vidék vasút- és úthálózatát. Ez a téli időszakban helyhezköötöttségre kényszerítette a falvakat. Másrészt, itt a természeti adottságok is kedvezőtlenek. Az 5 aranykorona érték alatti földterületek megművelése embert próbáló feladat, kevés haszonnal. A röggel való küzdelem, az elzártság szűkre szorította a horizontot. Ez okból, az itt élők elsősorban az önálló gazdálkodásra rendezkedtek be. A fenti tények együtthatása eredményeképpen az egyházhoz való kötődés, a sajátos szervezeti és életforma igen erős maradt. Ezt az is bizonyítja, hogy az itt élő lakosság a vallásosságát, a népi vallásosság jegyeit, az erre épülő szokásait mind a mai napig megőrizte.

A szláv eredetű nép szláv nyelvhasználatát természetesen alakult. A misét még e század fordulóján is ószlávul végezték. A szentmisében az áldozati rész ezen a vidéken még az 1950-es években is ószlávul hangzott el, és ünnepélyes alkalmakkor még ma is úgy hangzik. A legutóbbi időkig éltek öregemberek, akik ószlávul imádkoztak.

Az olyan kis falukban, mint Viszló, Rakaca, Debréte, Rakacaszend stb. az öngazgatás egyszerűen működött. Rendszerint a század első felében négy falunak volt egy körjegyzője. Az önkormányzat élén a falusi bíró állt. A gazdák négyévenként választották. Mellette egy törvényes bíró működött. Testületi jellegű döntéseket – fontos kérdésekben – a négy hites ember hozta. A gazdák őket is önmaguk közül választották. Ha az egész falut érintő kérdésben kellett dönteni, így: legelőrendezés, pásztorfogadás stb., akkor ők döntöttek. De volt olyan kérdés is, amelyhez a falugyűlést hívták össze. A gazdák választottak még mezőőrt, harangozót. Ha nem fogadtak fel harangozót, akkor a harangozás „sorba ment”. A felvégéből indult, haladt lefelé házról házra. Minden család egy hétig – hétfő hajnaltól vasárnap estig – harangozott. A kovácsot, a pásztorokat: csordást, gulyást, kondást felfogadták. A pásztorok leggyakrabban cigánycsaládok voltak, de rendes embereknek kellett lenniük, csak akkor élvezték a falu bizalmát. A falusi bíró mellett – aki tekintélyes ember volt – a kisbíró segédkezett.

Rendszerint minden falunak volt papja. A kis falvak vagy a vegyes falvak görög katolikus lakossága filiaként kapcsolódott a legközelebbi parókiához. A falvak lakossága egy kicsit kérkedett is vele (Isten rossz néven ne vegye), hogy „eltartják a papjukat”. A gazdák a saját földjükön kívül a papi föld művelésében is részt vállaltak. Viszló község határában a Popovát (= Paptábla, s egyben a dülő neve is) Pallavicini örgróf ajándékozta a mindenkori papnak. Magára vállalta a kegyúri terheket: az egyház és a templom ellátását, építését, javítását, fenntartását stb. Amikor e század elején a Pallavicini-birtokot elárverezték, a vevők is magukra vállalták ezeket a feladatokat, továbbá, hogy a grófné sírját (mivel a család elköltözött) ápolják, gondozzák.

A Popovát, Paptáblát vagy más néven: Paptagot a múlt században a pap művelte a családjával. Mivel a föld a falu határában, messze a falutól esett, így többen úgy haltak meg, hogy a pap nem szolgáltatta ki nekik a szentségeket, mivel éppen a földjét dolgozta. Szükség esetén a papért mentek a határba, de mire ő hazaért, a beteg meghalt. Egy idő után a falu önkormányzata úgy határozott, hogy kicserélik a földeket. A templom mögé eső szántóföld lett attól kezdve a Popova. Így nem fordulhatott elő, hogy a pap ne szolgáltassa ki a haldoklók szentségét.

A viszlói egyház tulajdonában 42 hold föld volt. A falu lélekszáma 500 alatt maradt. A pap és családjá földművelését segítette a kocsisa és a két szolgálója. Voltak olyan gazdák (keves földjük volt), akik felajánlották, hogy állandó jelleggel segítenek a művelésben. Ha ez a munkaerő is kevésnek bizonyult, akkor a pap megszólította a gazdákat, kérte, hogy segítsenek neki. Megfizetett érte. Ennek senki nem mondott nemet, „az igen nagy tiszteletlenségnek számított volna”. A papi föld területe időnként gyarapodott, mivel az örökösök nélkül meghalt házaspárok az egyházra hagyták a földjüket, azzal a kéréssel, hogy a pap végezzen értük, lelkük üdvéért szentmiséket. Az egyik adat szerint a templomra hagyott föld, az ún. templomföld: 6 hold. Ezt már nem a pap művelte, hanem az egyháztanács bérbe adta. 1950-ben már olyan erős adó és beszolgáltatás terhelte az egyház földjeit is, hogy a pap és családjá is éhezett. Ezért a Püspöki Kar jóváhagyásával, az egyháztanács beleegyezésével Fedor János parókus úr ingyen felajánlotta a földet az államnak.

Az egyháztanács – a fenti példa is utal erre – az egyházközség testületi szerve, amely az egyházat érintő ügyekben dönt. A felügyeleti jogot a Hajdúdorogi Püspökség gyakorolja.

Az ismert bibliai gondolat jegyében: add meg a császárnak, ami a császáré, Istennek, ami az Istené, a hívek adóztak az egyháznak is. A falu lakossága – ez minden falura érvényes – az „egyház kebelébe”, saját vallási egyházközségébe tartozott. Emberemlékezet óta nem volt megkereszteletlen ember vagy egyházi szertartás nélkül eltemetett halott. Arról sem tudni – leszámítva az elmúlt húsz évet – hogy a megfogant élet meg ne született volna. Ilyen erőt hordozott az Istenhit, az egyházközséghez tartozás tudata. Igaz, az is megfordult a gazdák fejében, ha nem fizetünk egyházadót, a pap nem fog eltemetni. A családok vagy egyházadót, vagy párbért fizettek. A párbér a házaspáronkénti adózás formája. Az adózás egy véka búzában vagy pénzben történt, ami a gazdasági helyzetnek megfelelően változó összegű.

Noha a görög katolikus vallás alapvetően megegyezik a római katolikus vallással, részleteiben eltéréseket mutat: a húsvét előtti héthetes böjt náluk pontosan hét hétig tart,

tehát nem hamvazószerdán, hanem hétfőn kezdődik. Az utófarsang, a böjthétfőt megelőző vasárnap, a fiatalság vidám napja és minden ember lakmározásának ideje. Éjfélig nótáznak, táncolnak, vigadnak a fiatalok, mert húsvétig bünbánati időszakot tartanak. Hétfőn, a böjt első napján a gazdaasszony minden edényt megsúrolt hamuval, hogy az edényen esetleg rajta maradt zsírréteggel se „törje meg a böjtöt”. Ez a szokás a legutóbbi időki, a hetvenes évekig megmaradt. A héthetes böjt alatt az emberek húst nem fogyasztottak, zsírral nem főztek.

A húsvét előtti vasárnap virágvasárnap. Annak a bibliai eseménynek emlékezetűl, hogy Jézust Jeruzsálembé való bevonulásakor a nép pálmaágakkal üdvözölte, a templomban barkaszentelést tartanak. A barkaágakat a hívők hazaviszik, képek mellé, szögre akasztják, gerendákba szúrják. Az előző évit, mivel megszentelt, nem dobják el, hanem a tűzre vetik.

A húsvét előtti héten, zöldcsütörtökön reggel, amikor túlkölt a csordás, a kondás és a gulyás, a felesége körbejárta a falut, szedte az ostorpénzt, más néven: a zöldcsütörtököt. Minden gazdaasszony adott neki 10–15 dkg szalonnát, jószágonként. Majdnem viszonzásul, este a csordás megtartotta a zöldcsütörtöki ostorcsapkodást. Már senki nem tudja, mikor alakult ki a szokás: az esti harangszó után, amikor elcsendesedett a falu, a csordás a bojtárjával (meg sokszor a népes családjával) bement a faluba. Husángokkal suhogtak, ostorokkal pattogtak, úgy egy negyedórán át. A szokás azt idézi, amikor Júdás lármásan, zajosan csapatával elindult a Getsemáni kertbe, hogy Jézust elfogják. Sajnos, ez a szokás az utóbbi 20 évben megszűnt. Nagypéntek reggel „nagypéntekit” vittek a csordás házába a gazdaasszonyok. Szintén ingyenes juttatás, régi szokás. Minden család adott egy szakajtó lisztet és minden jószág után „járt” egy tojás. A gazdaasszony a szakajtó lisztbe beletette a tojásokat, szalvétába kötötte a szakajtót, elindult a falu régi csordásházba. A sok gazdaasszony jövése-menése színesítette azt a reggelt. A mai kor már nem őrzi ezt a szokást sem. Ma a csordásné megy a gazdaasszonyhoz – az év bármely szakaszában – és elkéri a „járandóságát”.

Húsvét első napjának reggelén kapták a jószágőrzők a „kontyost”. A nagyszombati pászkasütéskor a gazdaasszony a tésztából leszakított egy darabot, megnyújtotta, megsodorta, a két végét körbehajította, az egyiket a másikon áthúzva megkötötte. Nem tepsiben, mint a pászkát, hanem a kemence lapján sütötte ki. Ezt adta át feltámadás reggelén a gazdaasszony a csordásnéknak. Minden jószág után járt egy kontyos. A csordásné zsákba gyűjtötte a járandóságát. Az utóbbi 25 évben nem tartják ezt a szokást, helyette kenyeret adnak, de ma már csak az árát adják, akármikor jelentkezik érte a csordásné.

A nagypénteki készülődés közepette csak azt vette észre a gazdaasszony, hogy ráköszönnek a tojászedő legénykék a konyhában. Nem tudja senki, mióta szokás, hogy nagypénteken, a déli kelezszo után 2–3 iskolás gyerek nagy szentelőkosszakkal karjukon körbejárják a falut. Minden gazdaasszony 2–3 tojást ad nekik. Amikor a gyűjtés végére érnek, a tojást a parókiára viszik, átadják a papnéknak. Ezt ajándékozza a falu – előzetesen – a húsvéti pászkaszentelésért.

A nagypénteki sírbatétel után – a Biblia szerinti harmadik napon – húsvétvasárnap, hajnalban, mint írva van, pontosabban: hajnalhasadás előtt tartják a görög katolikusok a feltámadási szertartást. Az istentisztelet végére megvirradt. Amikor a nép kitódult a templomból, tótul köszöntötték egymást: Krisztosz voszkresz! Vojisztna voszkresz! A század második felében ez a köszönés magyarul hangzik: Krisztus feltámadt! Valóban feltámadt! – fogadja a köszöntött.

Húsvét, a feltámadás napja, az egyházunk legnagyobb ünnepe.¹ Reggel a gazdaasszony összekészítette a szentelőkosszarat. Tett bele főtt sonkát, kolbászt, szalonnát, egy szép – élesztővel gyúrt – pászkát, hímestojásokat és a jellegzetesen tót ételt: a sziriket. Előző este tejből, tojásból és túróból főzte a gazdaasszony. Ezen a reggelen három harang szól, hívta a falu népet a misére. A harangok hívó szavára elindult a nép a templomba. Mindenki a legdiszesebb ruháját vette fel. A század első felében a lányok fehér ruhába, fehér patentharisnyába öltöztek, a hajukba is fehér pántlikát kötöttek. A kislányok is a nagyokhoz hasonlóan fehérbe öltöztek. A menyecskék – az 1930-as évekig – a menyasszonyi ruhájukat vették fel ezen a napon. Az asszonyok a legszebb fehér szövethendőjüket kötötték fel. A gazda vitte a szentelőkosszarat, amelyet a gazdaasszony a legszebb, tiszta pamutos vászonnál szőtt, dúsan hímzett kosárkendővel takart le. A templom mellett a gazda letette a kosszarat

¹Az ugyancsak görög katolikus vallású Hajdúdorogon való húsvéti pászkakészítésről és -szentelésről lásd Mezősi József írását a Honismeret 1990. 2–3. számában. (Szerk.)

a sorba, a helyére. Ahogy haladt a házak sora a felvégből az alvég irányába, úgy rakták a gazdák sorba, egymás mellé a kosaraikat. A misében a pap – mind a mai napig – János evangéliumának 1. 1–18. szakaszát óslávlul olvassa fel, s utána fordítja mondatról mondatra.

Mise végén, a miroválás (= olajkenet) után a pászkaszentelés következik. Minden család a kosara mögé áll. Előre a kisgyereket, a lányok, mögéjük az asszonyok – előbbre a fiatalabb, hátrább az idősebb – leghátulra a legények, az emberek állnak. A pap processzióval halad el a kosarak előtt, szenteltvízzel megszórja, mgáldja az étkeket. A szertartás végén a pap áldást oszt, így bocsátja el a falu népét. Áldásosztáskor a gazda keze már a kosár fulén van, aztán: nosza, rajta! – gyors léptekkel igyekszik haza. A néphit szerint, amelyek gazda elsőnek érkezik haza a szentelőkosárral, az fog elsőként learatni az évben. Az utolsó hazaérkező utolsóként fog learatni. Mivel Viszló községben sosem volt, ma sincs szövetkezet, így ez a szokás töretlenül fennmaradt. A mai gazdák is megnyújtják a lépéseiket. Húsvét első napján szentelt étet került az asztalra. A gazda a kosarat az asztal közepére tette, aztán a család nekilátott, hogy ebből összeállítsa a tálat. Gondosan ügyeltek arra, hogy a kolbász és a tojás héja, mint megszentelt, a tűzbe kerüljön, a pászka morzsáját is összesöpörte a gazdaasszony, megette.

A vallás előírásaira, szabályaira sok népszokás épült. Így húsvétkor a böjtölést toldották meg: a nagypénteki szigorú, „szárazböjtöt”, amely kenyéren és vizen való böjtölésből állt, az ájtatos asszonyok szigorították. Nagyszombaton sem ettek, majd kitolták, hogy feltámadás után sem, csak a szentelt ételből vettek magukhoz. Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy zöldcsütörtök estétől húsvétvasárnap délig nem vettek étet magukhoz. Úgy tartották, aki ezt a böjtöt megtartja, elnyeri az örök üdvösséget.

Húsvét vasárnapján – karácsony és pünkösdhöz hasonlóan – szolgai munkát nem végeztek. A családok egymást nem látogatták, ebéd után együtt maradtak, így ünnepeltek. Az ünnep második napja a vidámság, a fiatalság, az öntözködés napja. A görög katolikus vallás szerint a húsvét – karácsony és pünkösdhöz hasonlóan – háromnapos ünnep. Az ünnep harmadnapján a lányok kerekedtek fel, öntözködni mentek a legények házába. Mint a kenetához asszonyok, amikor beléptek a kapun, Krisztus feltámadt! – köszöntek. Valóban feltámadt! – fogadták a háziak. A legényt megöntözték, mert a szólásmondás szerint: a kölcsönkenyér visszajár!

A háromnapos ünnepet a fényeshét követte. Az ünnep lelkülete áthatotta ezeket a napokat is. Az a szokás is mind a legutóbbi időkig élt, hogy minden reggel egy kevés szentelt pászkát vágott le minden családtagnak, azt ette meg, hogy elsőként szenteltet vegyen magához.

Pünkösd előtti szombaton délután a harangozó fiatal nyírfákat, gallyakat vág, füvet kaszál, azzal díszíti fel a templomot. Nemcsak a templomot, hanem a házakat is felgallyazták az asszonyok, lombokkal díszítették a falakat: a képekhez, tányérokhoz, tükörhöz tűztek egy-egy zöld ágat. Szökekre, ajtókra, mennyezetgerendákra, tornácoszlopokra, akasztottak mindenhova ágakat. Zöld lomb köszöntötte a pünkösdöt. A házak díszítését sajnos az utóbbi időben elhagyták. Este a legények összeszedelőzködtek, befogtak a szekérbe, elindultak az erdőbe májusfát vágni. Az idősebb legények tartották maguknak ezt a jussot. Ha a fiatalabbak hozzájuk csapódtak, elzavarták őket. Amikor hazahozták a nyírfákat, minden lány háza előtt megállt a szekérral, a legény odakötözte a választottja kapujához a májusfát. Májusfának, májusfa állításának hívták akkor is, ha az ünnep júniusra esett. Mire végigérték a falun, megvirradt. Reggel, amikor felébredt a falu népe, mindenki azt figyelte, melyik lánynak, milyen májusfája van. Méregették, melyik a szebb? Találgatták, kitől kapták? Nagy szégyen érte azt, akinek nem állítottak a legények májusfát. Ezért, ha nem volt kilátásban a kapudísz, a lány apja megkérte valamelyik legényt, hogy hozzon neki is egyet, állítsa fel. Ilyenkor a gazda egy liter bort szokott fizetni. Ma már ezen a vidéken sem állítanak pünkösdkor májusfákat.

Szent György napjára a gazdák mindent elvetnek. Az ősszel vetett búza már dúsan zöldell. Ezért Szent György utáni vasárnap tartják – mind a mai napig – a búzaszentelést. Régebben, búzaszentelés reggelén a lányok már utrenye (= reggeli istentisztelet) előtt összeszedelőzködtek, a búzadűlőbe mentek. Búzaszálakból koszorúcskákat fontak, majd eldugták a búza közé.

Mise után a pap processzióval: lobogókat, lámpásokat, vezérkeresztet vivő legények után haladt. Mögötte a kurátor szenteltvíztartóval, füstölővel követte. Elindultak a búzadűlőbe. Az utat végigimádkozták, énekeltek. A falu népe követte a menetet. Kettesével-hármasával haladtak a mezei utakon. Elöl a gyerekek, utánuk a lányok, őket követték az asszonyok,

leg hátul az emberek haladtak. Az egyik búzatábla végében megállt a pap körül a nép. A pap a szenteltvizet kereszt alakba szórta a határba, mind a négy égtáj irányába. A lányok előszedték a koszorúcskákat, a meghajtott lobogókra akasztották. A lámpásokra, vezérkeresztre, a pap kezében lévő, áldást osztó keresztre is akasztottak. A nép térdre ereszkedett, úgy kérlelte az eget:

*Miatyánk, Úristen, hallgass meg minket,
Áldd meg földjeinket, ne nézd bűneinket!*

A szertartás végén, az áldásosztás után mindenki szakított egy-két búzaszálat, s mint megszenteltet tette az imakönyvébe, vitte magával.

A szántó-vető ember mindennap sóhajt, amikor elimádkozza: „Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma”. Mert a föld nem adja könnyen magát. A termésnek, a kenyérnek ára van – az emberi veríték. A vallásos lelkületű emberek erre felé azt vallják: emberé a munka, Istené az áldás. Ezért kiemelkedő jelentősége van a búzaszentelésnek.

Az ország e sarkában élő görög katolikusok életét át- meg átszövik ezek a szakrális kontaktusok, amelyek egy része egyházi szertartásokra épül, más részük közvetett kapcsolatban van azokkal. Dömötör Tekla éppen a Borsod megyei néprajzi kutatások eredményei összegzése kapcsán írja: „A közös vallás igen megkönnyíti bizonyos szokások elterjedését”.²

A vallásos élet és a viszonylagos zárt életközösség, valamint sok esetben az a tényező, hogy ma is egyéni gazdálkodást folytatnak a gazdák, szerencsésen ötvöződik. Ennek eredményeképpen ennek a vidéknek a népe még mindig gazdag vallás- és népszokásokban. Olyan kincs ez, amely nem vész el!

Kisida Erzsébet

²Dömötör Tekla: Interetnikus kapcsolatok a népszokások tükrében (Interetnikus kapcsolatok Észak-Kelet-Magyarországon. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai XV. 56. old.)